

Hekseprocesser paa Vardeegnen.

Af Førstelærer *H. K. Kristensen*, Lunde.

V.

Vester Horne Herred og Kærgaard Birk.

1. Hr. *Jens Hansen Rusk*, Lønne, brændt 1. Februar 1611. Se S. 397—99. Hr. Th. Bredsdorf i Ollerup, en Søn af Præsten Morten Thomsen i Lunde, skriver 1763 i en Meddelelse til Pontoppidan, at det paa Vester-egnen var en bekendt Sag, at Jens Rusk var dømt for Trolddom, og at Akten og Dommen efter troværdige Mænds Beretning for faa Aar siden var i en Raadmands Eje i Varde, men ved Udlaan var de blevet borte. Han fortæller ogsaa et andet Sagn, nemlig at Jens Rusk var beskyldt for at have døbt Børn paa Hebraisk *בְּשֵׁם שַׁטָּן* (i Satans Navn).

2. *Maren Søren's* i Oksbøl, brændt før 1613. I Sagen mod Kirsten Pallesdatter oplyses det, at Kirsten var berygtet, baade før og siden Maren Søren's i Oksbøl blev brændt, og at Maren Søren's udlagde hende. Antagelig er Maren Søren's blevet brændt omtrent samtidig med Jens Rusk.

3. *Maren Søren's* i Oksby.

I Januar 1615 vidnes der om Morten Nielsen, at han har haft Rygte for Trolddom, siden Maren Søren's i Oksby blev brændt. Da der altid gaar nogen Tid efter Rygtets Opstaaen, inden Processen begynder, kommer vi til at antage, at hun er brændt ved samme Tid som den førnævnte Maren Søren's. Jeg har derfor tidligere ment, at de 2 var samme Person, og at Oksbøl var en Fejlskrivning for Oksby eller om-

vendt. Noget afgørende kan ikke siges, Oplysningerne er saa knappe.

4. *Kirsten Pallesdatter* fra Kjelst, Billum Sogn.

Kirsten Pallesdatter eller Povlsdatter var en omstrejfende Tiggerske, der, naar hun blev gaaet for nær, havde let ved at true og love ondt. Efterhaanden fandt Folk, at der skete mærkelige Ting, hvor hun havde været, og hildet i Tidens Overtro mente man, at hun jo maatte være en Heks, som man, hvis man vilde forsvare sig selv, maatte tage en Kamp op imod. Maaske har hun selv været noget interesseret i, at Folk kom til at tro, at hun var en Heks; hun kunde derved skræmme dem til at give større Almisser. Men hun kom til at betale denne Optræden dyrt.

Manden, der leder Forfølgelsen mod hende, er Heksejægeren Laurids Madsen, Hesselmed Mølle. Da Stævningsmændene gav Varsel for Jep Pallesen i Kjelst (vel Kirstens Broder) og »samme Dag mundtlig i Hesselmed gav Kirsten« Varsel, maa det antages, at hun enten har siddet fangen paa Herregaarden eller Møllen.

Processen tager sin Begyndelse paa Herredstinget d. 6. November 1613, da der var stævnet en hel Del Folk for at aflægge Vidnesbyrd mod hende.

Fra Ho—Oksby kom der ikke faa. Til de store Fiskerier der stævnedes alle Slags Folk, og det gik jævnlige noget skummelt til. Kirsten Pallesdatter havde ogsaa været der.

Fra de hjemlige Sogne er der adskillige Vidner, hvoraf nogle mener, hun endog har været berygtet i 16 Aar. Lauge Jessen vidnede, at for nogle Aar siden ved St. Voldborg Aften var hun i hans Hus og forlangte af hans Datter at faa Lov til at sove hos hende om Natten; men Datteren sagde, at hun havde kun en liden Seng, og der var ikke Rum til hende. Da sagde

Kirsten: »Er min Krop ikke saa god som din?« En 8 Dage derefter fik Datteren ondt i Fødder og Ben og kunde ikke komme andre Steder, end hvor man bar hende. — Hvis Kirstens Udtalelse om Kroppen kunde opfattes som et Løfte om ondt, var dette Vidne et fældende Bevis paa Hekseri. Og saadan er det nok blevet opfattet. Rimeligvis har Tiggersken selv haft daarligere Ben.

Hans Jepsen i Tarp vond, at for 5 Aar siden tog hun imod et Rugneg, han gav hende. Andet Aar derefter fik han næsten ingen Rug, da hun saa var blevet udlagt, gik han til hende og beskyldte hende for det. En Tid derefter blev der 3 Steder slaaet noget paa en Støtte, der stod til hans Huse, og siden blev hans Mælkende borte. Nu beskyldte han hende for, at hun tillige havde lovet ham ondt — »og er han og blevet døv«.

Jep Jepsen i Skyhie vond, at nu i Foraaret ved Føinæring¹⁾ lastede han Kirsten Palsdatter, at hun saadan havde behandlet hans Broder, forne Hans Jepsen; da gik hun ind til hans nærmeste Nabo og sagde, at baade Jep Jepsen og hans Hustru skulde faa en ond Færd, og siden blev Kornet taget af hans Agre, og hans Hustru mistede sit Helbred; derfor sigtede han hende nu. — Niels Rask i Bandsbjerg vond, at for 6 Aar siden kom han »noget uenig Ord imellem« med Kirsten om en af hendes Slægt, som Niels Rasks Konebroder havde lokket. Siden havde han mistet meget af sit Fæmon. — Niels Jepsen Snediker i Jandrup vidnede, at for 3 Aar siden sad han ved Sønderside og drak af en Potte og kildrede sin Dreng; samme Tid var Kirsten derinde, og da hviskede hun til ham: »Du maa have andet at gøre end at spotte med mig om min Dreng!« »Den samme Aften blev han moxen

¹⁾ By af Fiskerboder, tæt ved Sønderside.

vidløs.« — Delirium tremens formodentlig! Han mente, hun havde forgjort ham, hvorledes hun havde baaret sig ad, »hvad hun gjorde eller ikke, det vidste han ikke«. — Kirsten Sørensen i Oksbøl vidnede, at forrige Aar, da hendes Mand var flyttet til Havet for at fiske, kom Kirsten Pallesdatter ind til hende for at tigge, og da hun ikke fik saa meget, som hun vilde have, blev hun ond. Andendagen tog hun Mælkenet fra Kirsten Sørensen Køer, og 8 Dage efter satte hun en Ko i en liden Bøgl²⁾ med hendes Trolddoms Kunst. Bøgelen var endda ikke større, end den passede til et Faar; da Kirsten Sørensen tog Koen deraf, mistede hun sit Helbred, hvorfor ogsaa hun sigtede Kirsten paa Tinget. — Laurids Mortensen og Hustru i Oksbøl vidnede, at til Frue Dags Ribe Marked for 16 Aar siden, da deres Bryllup stod i Horstrup, var Kirsten der og var unyttig i Huset, saa tog Knud Jakobsen, født i Søbuse, og fulgte hende ud af Døren og skød hende i Møddingpølen. Andendagen derefter lovede hun ham en ond Færd, saa han aldrig skulde faa et kristent Menneskes Død, men faa baade Skam og Skade. 2 Mænd vidnede, at den ene Ulykke derefter havde ramt Knud Jakobsen efter den anden, og »han drog saa heden fra Fader og Moder som et elendigt Menneske«. — Sluttelig lyste Laurids Madsen hende en fuld Trolddomssag til og kaldte paa de 15 Mand. »Og stod forne Jep Pallesen og Kirsten Pallesdatter ledig og løs med Laurids Madsen til Vedermaalsting, da disse Vidner blev tagen.«

Næste Tingdag berettede et Par Kvinder fra Janderup, at for ca. 7 Aar siden kom Kirsten Pallesdatter til dem mellem Sønderside og Føynæring og skændte paa dem og sagde, at den enes Fader skulde faa Skam,

²⁾ Bøjle til at binde Kreaturerne med i Stalden, eller et lille Aflukke i Gaarden eller Stalden.

og han skulde betale for hendes Søster, han havde lokket. Siden mistede han sit Helbred.

3. Tingdag vidnede Ane Nielskone i Bandsbjerg, at for omtrent 2 Aar siden kom Kirsten Palsdatter ind til deres og spurgte, om Maren Nielskone levede endnu, den gamle Djævel, hvortil Ane Nielskone svarede: »Ja, hvi skulde hun ikke leve?« Da sad Maren Nielskone paa Køllen³⁾ og rørte noget Malt; der hun kom ned af Køllen, sagde hun til Kirsten Pallesdatter: »Du tør ikke kalde mig en gammel Djævel. Du est selv en gammel Troldkone, du faar Skam; gjorde jeg din Ret, jeg fulgte dig ud af Døren med en »thre«. Hertil svarede Kirsten Pallesdatter: »Derfor skal du faa en Djævels Færd!« Lidet derefter mellem Jul og Kyndelmisse gik Maren Nielskone ud en Søndag Aften, sund og karsk, efter nogle Tørv til sin Ild, da faldt der nogle Tørv paa hende og slog hende, saa hun levede ikke længer, end de bar hende derfra og til hendes eget Hus.

Søren Vollesen i Strudvad vidnede, at i Bygsæden for et Aar siden kom Kirsten til Strudvad og laa der om Natten; da kom der en Pige af Janderup efter hende og sagde, hun havde taget et Forklæde fra hende, og begærede af Søren Vollesens Hustru og Moder, at de vilde fly hende at vide, om Forklædet var i Kirstens Kurv; og det var i Kurven. Da laa Kirsten Pallesdatter paa Gulvet, saa slog Pigen hende med en »thre« og sagde: »Var det ikke for de Godtfolks Klæder, du ligger paa, jeg skulde slaa 2 Spande Vand paa dig.« Da sagde Søren Vollesens Hustru, at hun maatte vel gøre det, de vilde tørre alt igen. Saa slog hun Vandet paa hende. Om Morgen sagde Kirsten: »Dem,

³⁾ Maltkøllen laa dengang ikke altid som en lille Bygning for sig et Stykke fra Byen; den kunde godt være installeret i Gaarden, ofte i Bryggerset.

der har voldt mig den Harm, de skal blive saa bange inden St. Hansdag, som jeg nu er.« Nogle faa Dage derefter faldt Søren Vollesens Barn i Ilden og blev saa brændt, at ingen havde troet det til Livet. Kirsten Pallesdatter bekendte paa Tinget, at Forklædet var i hendes Kurv; hvordan det kom der, sagde hun, at hun ikke vidste. Hun bekendte ogsaa, at Pigen slog Vand paa hende.

Laurids Madsen sigtede hende atter og fremæskede, om der var nogle, som Nævning havde i den Fælding eller Sag, da vilde han udlægge med rede Penge og rette for dem, og da 2 Mænd var udnævnt »fylte de Nævning at gøre ret Tov over hende«.

Nævningerne svor hende da en fuld Trolddomssag paa. Herefter maa hun være dømt af Landstinget. 8. Jan. 1614 bekendte hun »udi Pinsel« og udlagde bl. a. Sidsel Christens og Maren Lauridskone i Hostrup, Ane Thameskone i Gedbjerg og Mette Christensdatter i Janderup. Derpaa blev hun brændt, og Mistanken kunde nu samle sig om de udlagte.

5. *Maren Knuds* i Oksby, bekendt 16. April 1614.

Maren Knuds er nævnt foran S. 513; Oplysningen der er alt, hvad man ved om hende. Men hun er uden Tvivl blevet henrettet.

6. *Johan Velaskone*, Skødstrup, Aal Sogn.

30. September 1614 aflagde hun en Bekendelse paa Kærgaard Birketing, der sikkert var afpint hende. Hun tilstod, at hun drev sine Trolddomskunster sammen med Maren Knuds, Skødstrup, og Anne Thameskone, Gedbjerg; de tog Livet af Oluf Knudsens Søn Mikkel i Børsmose, fordi han rørte om i Maren Knuds Kerne om Natten; nu hjalp de hende med Hævnen, for at hun skulde hjælpe dem paa en anden Tid. Endvidere kom de en »Harde« (Harve?) i Vejen for Hans Persens Søn i Broeng, saa Hesten søndertraadte hans

Ben 2 Steder. De vilde have kastet Ulykken paa Hans Persen selv, men »saa fild den paa hans Søn«. Og de tog Livet af en Stud for Hans Hansen i Skødstrup, da han havde laant en gammel »Threnshoff«, som han ikke vilde af med igen. De tog ogsaa Livet af hans Øg, fordi han ikke vilde age Knud Hansens Pose til Havet. Jes Nielsen i Gedbjerg havde de gjort den Skade, der var overgaaet hans Kreaturer, Korn og Mælkend. Sammen med Maren Nielskone i Ho tog de Mælkendet fra R. Nielsens Køer i Frøtoft (Fredtoft) i 1½ Aar og fordærvede Køerne og fik dem til at løbe Oretz⁴).

Hun bekendte ogsaa, at hun og Gunder ved Billumvad m. fl. afbrændte Mads Hansens Gaard ved Trolddom, og at de samt Niels Ebsen i Vrøgum og Maren Sørensen i Borre med deres Trolddomskunster kvalte Trogels Sørensens Øg, Kreaturer og Svin i V. Vrøgum.

Efter dette Forhør skulde hun brændes. Men der indtraf her et Mellemspil, der siden fik stor Betydning. Som før omtalt var det med den største Vægt, Datidens Tilskuere mærkede sig en Døendes sidste Ord. Og det første Johan Velaskone kom ind fra Tinget, rakte hun som nævnt S. 388 Oluf Knudsen sin Haand og bad ham om Tilgivelse; men hun sagde tillige, at hun havde bragt ham Ulykken sammen med Maren Knuds. — Samme Dag blev hun brændt. Senere maatte 3 af dem, hun havde udlagt, dele hendes Skæbne.

7. *Maren Pedersdatter Nigerpande*⁵), Oksby.

Processen mod hende kendes ikke nærmere, men

⁴) ɔ: at Køerne blev „Brummere“, blev stærkt parringssyge og ufrugtbare; de led af Nymphomani.

⁵) Landsarkivar Aakjær har gjort mig opmærksom paa, at man dengang ikke brugte Ordet Neger. Øgenavnet Nigerpande kan saaledes ikke tænkes at stamme fra en sort Plet i Panden; formodentlig har Maren faaet det ved, at hun har gaaet og negret med Hovedet.

det ses, at 19. Oktbr. 1614 blev hun forhørt i Bredmose »i Godtfolks Nærværelse«. Hun bekendte bl. a., at hendes Dreng hed Falk, og at hun og Maren Knuds, Kirsten Troldholms, hvis Dreng hed Slug, Anne Sørensen i Oksbøl, hvis Dreng hed Sparre (Spurv), Maren Christensdatter (Rannek), hvis Dreng hed Svale, havde været sammen og kærnet i Houffgrob Strøm; første Gang fik hver 2 Pund Smør og 2. Gang 7 Pund Smør. Endvidere tilstod hun, at for 7 Aar siden var hun med Roden paa Middislette at danse; der var Kirsten Troldholms, Apollonis Karen, som altid løb bagefter, Maren Kuh i Toft (Gammeltoft?) og hendes Datter Anne, som var Bruden, Morten Nielsen, Johan Lauridskone i Vejers, Anne Thameskone i Gedbjerg, Maren Knuds, Johan Velandssis i Skødstrup og Doritte Lauridskone i Mosevraa; Morten Nielsen førte Blussene, Anne Gedbjerg red Bruden, Maren Nielskone i Ho var ogsaa med og flyede Morten Nielsen Vinen; hvor hun fik den fra, vidste hun ikke.

Senere omtales hun som brændt.

8. *Apollonis Karen*, Sønderside, Ho Sogn.

I August Maaned 1614 tilstod en Heks i Ribe, Bodil Harchisdatter, paa Pinebænken, at til hendes Rode hørte bl. a. »en lokket Kvinde paa Søndersiden ved Navn Apollonis Karen«. Hendes egentlige Navn var Karen Simonsdatter. Mellem Ribe og Sønderside var der mange Forbindelser, saa den Udlæggelse kunde snart blive bekendt blandt Karens Omgivelser. I Oktober Maaned blev hun tillige udlagt af Maren Nigerpande og i November af Ellen Klemens i Varde.

25. Jan. 1615 bekendte hun i Ho under et pinligt Forhør bl. a., at hun dansede paa Aal Kirkegaard for 7 Aar siden, og at Maren Knuds og Maren Lauridskone var med.

Men senere tog hun Bekendelsen tilbage, idet hun paa Birketinget med sammenlagte Hænder bad sig Gud til Hjælp paa sin Sjæls Salighed, at hun havde aldrig lært Trolddom eller brugt Trolddom nogen Tid i sine Dage; men det, hun havde sagt i sin Pinsel, det var ikke Sandhed; derpaa vilde hun dø.

Saa vidt man kan se af den defekte Tingbog, er det dog samme Dag, 27. Jan., at 8 Mænd »efter Vidnesbyrd, Nævningeed, og denne til Landsting ved Magt er kendt«, dømte hende til Døden »til en Ild efter vores Landslov«. Da Mads Jensen i Ho tog Dommen, maa det være ham, der er Anklageren.

Kirsten Hansdatter, der 1642 føres Proces imod, er sikkert Karens Datter.

9. Morten Nielsen, Sønderside, Ho Sogn.

Trolddomssagen mod Morten Nielsen, der er omtalt foran S. 396—97, begyndte tidligere end nævnt der.

27. Jan. 1615, samme Dag, Tinget endelig idømte Apollonis Karen Dødsstraffen, vidnede Ho-Oksby Folk paa Birketinget, at Morten Nielsen havde haft Trolddomsrygte, siden Maren Sørensen blev brændt; hun har da aabenbart udlagt ham. Siden blev han udlagt mange Gange, bl. a. af Bodil Harchisdatter i Ribe. Det er Lensmanden Albert Skel, der ved sin Ridefoged rejser Sag imod ham. Det fremgaar af Tingbogen, at Sagen tidligere havde været for Landstinget, og at der var afsagt nogle uendelige Domme, som har udsat Sagen eller frikendt ham. Men Albert Skel stævner ham atter, mens han endnu er i Viborg, fordi han nu var blevet udlagt 7. Gang. Da tager Morten Nielsen Flugten, og 3. Feb. 1615 sværger Nævningerne ham skyldig i Trolddom.

Næste Tingdag møder Delefogden og mener, at hans Gods, ihvor det findes »inden- eller udenlands«, er forfalden til kgl. Majestæt. Samme Dag dømtes

hans Gods forbrudt, d. v. s. Halvparten, hans Hustru beholdt det øvrige. Delefogden er i den følgende Tid ivrig efter at opsøge Godset; 17. Marts stævner han Mads Sørensen fra Sønderside for 7 Td. Sild, der blev indskibet paa en Krogbaad til Hamborg, og desuden skulde han ogsaa stande til Rette for noget Hør og Hamp eller skaffe det til Stede, da han havde standet indenskibs med Godset og i det hele været Morten Nielsens betroede Mand. Mads Sørensen fandt det klogest at blive borte. — Forøvrigt prøver en Borger i Ribe, Niels Nielsen, aabenbart Morten Nielsens Broder, paa at faa Dommen omstødt; men det lykkedes ikke.

10. *Kirsten Christens*, Kirkeby, Henne Sogn.

Hvor let et Skænderi kunde komme til at dreje sig om Hekseri, ser vi af følgende Tildragelse i Henne Præstegaard 1615. Kirsten Christens havde en Ko, der var kommet over paa Præstens Agre, her fangede hans Folk Koen og tog den i Hus. Kirsten kom da til og lovede dem ondt. Da hun siden kom og løste Koen, sagde Hr. Niels⁶⁾ til hende, at dersom enten han eller hans Folk vederfaredes noget ondt derefter, skulde han have nogen paa en Ild. Hertil sagde Kirsten, at Hr. Niels aldrig skulde leve den Dag, hun skulde komme paa en Ild, hvortil Præsten sluttelig sagde: »Kanske vil I ikke lade mig leve saa længe!«

Det førte dog ikke til nogen Hekseproces. Velbyrdig Kristense Krag til Hennegaard lod tage et Tingsvidne om det passerede, antagelig for at faa en Bøde af Kirsten for Perlemente.

11. *Ane Thameskone* fra Gedbjerg, Aal Sogn.

Om Ane, Thomas Jensens Kone i Gedbjerg, kom der en hel Række Udlæggelser i 1614, nemlig af Kirsten Pallesdatter, Johan Velaskone og Ellen Klemens.

⁶⁾ Niels Clausen, Præst i Henne 1596—1621.

Da Recessen sagde, man ikke maatte tie med noget udædisk Menneske, tog nogle af de Folk, som hun ifølge Udlæggelsen sammen med de brændte Hekse havde voldt ondt, og rejste Sag imod hende. Det var Mads Hansen i Oksbøl, Præsten Peder Hansen i Varde og Laurids Madsen, Hesselmed. Tillige var hun udlagt af Maren Nigerpande; men det ser ikke ud til, at nogen har villet benytte den Udlæggelse. Thomas Jensen fik den dygtige N. Nielsen i Obling til at føre Sagen, og da Ane fik baade Stokkenævn og Sognevidne paa at have fremdraget sit Levned ærlig, kristelig og vel, blev hun efter 2 uendelige Landstingsdomme endelig frikendt 27. April 1616. Dog blev der dermed ikke Ro om hendes Navn, ogsaa senere blev hun udlagt, men til Proces førte det ikke.

12. *Gunder Hanskone* ved Billumvad, Aal Sogn.

Det var ogsaa Laurids Madsen, Hesselmed Mølle, der førte denne Sag. Dog har Herren til Hesselmed, Chr. Lange, maaske staaet bag ved.

16. Aug. 1617 svor Mads Hansen i Oksbøl paa, at Gunder med Trolddomskunster havde afbrændt hans Gaard 1614 og voldt ham den Sygdom, han havde Aaret efter. Det kunde han vide saa sikkert, for Johan Velaskone havde jo bekendt det.

Mette Gundesdatter i Børsmose vond, at da hendes Mor, Anne Gundis, boede ved Billumvad, kom Moderen i Skænderi med Gunder om noget Kornæde, og da lovede Gunder hende ondt, og hun »thuintes heden« et Aars Tid, til hun døde. — 30 Mænd fra Aal og 33 fra Billum Sogn kan huske, at Gunder har været berygtet, en i 20 Aar, en kun i 2 Aar, de fleste i 9—10 Aar; men hvad ondt hun skulde have gjort, »hvad hendes Gerning derom var, sagde de, at de ikke vidste«. — Den 17. Aug. blev der udstedt Sognevidner i Billum og Aal Kirker paa Begæring af Laurids Mad-

sen. Den menige Almue havde »med samlet Røst« svaret, at hun haver haft et ganske ondt Rygte for Trolddom og været udlagt 4 eller 5 Gange.

Endvidere fremlagde Laurids Madsen næste Tingdag et forseglet Klagebrev: »Er det min haardelig Klage paa Gunder Hanskone ved Billumvad, hen ved en 14 eller 15 Aar siden, da blev et af mine Svin meget underlig og laa, som det var gal; saa gik jeg straks hen og prøvede om Raad til samme Svin, da kom jeg til Jens Degn, som boede ved Aal Kirke; saa skrev han mig for det, og derefter blev det noget tilpas igen, og da straks derefter blev det besat med noget Uting, at det havde nær opædt samme Svin, og straks derefter blev en af mine Køer syg og stod en 14 Dage og vilde ikke æde. Saa kom han og raadede mig til at bade den. Da sagde han: »Den Gang vil jeg vel raade den bade; men det vil ikke vare ret længe, førend ondt Folk skal skille eder ved den og tage Livet af den.« Noget derefter slog vi den ud til Græs med Gaardens Fæ, saa kom den udi en liden Grav og der døde, og Halsen var sønderbrødt paa den. Samme Tid Koen var død, gav jeg mig til Jens Degn og tilspurgte ham, om han vidste ikke, hvem der havde været Aarsag til at tage Livet af min Ko, fordi den Tid han raadede at bade den, sagde han, de vilde med det første tage Livet af den. Saa sagde han, at Gunder Hanskone havde gjort det med hendes Trolddoms Kunst og Djævels Magt. Ydermere at beklage over Gunder Hanskone, den Tid hendes Søn blev slaget ihjel af Tue Villadsen i Oksbøl, da gik jeg ned til Gunder, da sagde hun: »Gud give dem en ond Færd, og de skal ogsaa faa en ond Færd med det første for min Søn, de ikke vilde fri fra Tue Villadsen.« Og da sagde jeg til hende: »Det er Tid, at I truer ikkun saa passeligen.« Noget derefter fik jeg meget ondt udi

begge mine Arme, saa jeg haver stor Ve udi dem, hvilket jeg nu beskylder hende for, at hun haver gjort med hendes Trolddom og Djævels Kunster.«

Paa Tinget traadte der ny Anklagere frem. Søren Jensen og Hustru i [Billum]torp vidnede, at ved sidste St. Hansdag for et Aar siden var Gunder hos dem »og gik vred fra deres«, og straks derefter blev Dyden borte fra deres Mælkend.

Søren Sørensen, Sønderkjelst, vidnede, at da han for 14 Dage siden drog til Herredstinget med Gunder, bad hun ham paa Vejen mellem Hesselmed og Tinget om at laane en Kniv til at skære sine Negle med. Han svarede, at han havde ingen; men Gunder udbrød: »Havde jeg haft en Kniv, da skulde jeg have forrad mig selv, at mine Børn ikke skulde tie for mig.« — Hun saa altsaa saadan paa det, at hun hellere vilde berøve sig Livet end bringe sine Børn den Skam, at det skulde siges om dem, at deres Moder var en, der endte paa Baalet. Retten tog ofte sligt som et Bevis paa Skyld.

Præsten i Varde, Peder Madsen, var mødt paa Tinget og udstedte der et Brev, hvori det bl. a. hedder: »Eftersom ærlig og velb. Mand Chr. Lange til Hesselmed haver i Dag, som er den 23. August, ladet mig med Provstens hæderlig og vellært Mand Hr. Chr. Høst, Sognepræst til Lunde og Ovtrup Sogne, hans Stævning kalde at møde ved V. Herredsting min Sandhed der at vinde og bekende, hvis mig vitterligt er om Gunder Hanskone ved Billumvad, om hun ikke er udlagt af Eline Hjordkone at skulle have været med at forgøre mit Barn, da er det mig fuld vitterligt udi Guds Sandhed, at forne Ellin Hjordkone, som blev for Trolddom brændt for Varde d. 14. Nov. 1614, udlagde Gunder Hanskone ved Billumvad at skulle have været med at forgøre mit Barn ved Navn Mads

Pedersen med hendes Trolddomskunst og taget Livet af det, eftersom Udlæggelsen i sig selv vidtløftigen udviser.« — Vi lægger her Mærke til, at Præsten ikke sigter Gunder, men kun nøjes med at attestere, at hun er udlagt i Overensstemmelse med Bytingsvidnet, der ogsaa blev fremlagt. Hvis Chr. Lange ikke havde stævnet Hr. Peder, vilde Præsten næppe have optraadt i denne Sag. For øvrigt havde baade Ellin Hjordkone og Sidsel Christens bekendt, at de sammen med Gunder og flere havde taget Livet af Chr. Langes Kalve.

30. August svor Nævningerne hende skyldig, hvorpaa Laurids Madsen lod Sagen gaa til Landstinget, 27. Sept. var den for. Gunder erklærede sig uskyldig, og da Mads Hansen, som havde sigtet hende, ikke var tilstede, blev Sagen udsat i 14 Dage. Da den atter kom for, lagde Laurids Madsen og Mads Hansen deres Hænder paa hendes Hoved og ved deres højeste Helgens Ed sigtede og vedkendtes hende for en aabenbarlig Troldkone.

Landstinget stadfæstede Nævningernes Ed.

13. *Kirsten Olufs* i Kvong.

Denne Proces skyldes en Familiestrid. Mads Smed i Kvong havde en Søn, Oluf Madsen, der var gift med en tidligere Enke, Kirsten Olufs. Smeden kunde ikke lide hende, tit og mange Gange havde han sagt, at hun var en Troldkone, og »han vilde have Livet af hende og Oluf Madsen inden St. Mortensdag«, ligesom han ogsaa havde sagt, at hun havde en Troldkvindes »Brønne« (Brændemærke) paa sit Laar.

Det var jo for farligt at lade slige Udtalelser staa uimodsagt, derfor stævner Oluf Madsen sin Fader for en Løgner. 8. Nov. 1617 var Sagen for paa Landstinget. Mads Smed sværger nu paa, at han ikke har sagt noget om Kirsten Olufs, men at hun er en ærlig Dan-

nekvinde. Efter denne Undskyldning blev de med sammenlagte Hænder venlig og vel forligt.

Der er en Ting, som fortjener at fremhæves her, nemlig Smedens Udtalelse om Troldkvindens »Brønde«. Det er næppe en Eufemisme for at blive brændt, men derimod en Betegnelse for Heksemærket. Man troede, at en Heks paa sin Krop kunde have et Sted, hvor Djævelen havde sat sin Finger og mærket hende. Stedet skulde være ufølsomt for Smerter, hvorfor visse Bøddler opsøgte disse anæstetiske Pletter ved Hjælp af en Naal. Jeg har dog ikke fundet noget om, at det er sket paa Vardeegnen, og denne Proces er den eneste, hvor jeg har fundet Brøndet omtalt:

At Smeden har forestillet sig Heksemærket som et brændt Sted viser, at det er muligt, at man i Vestjylland har haft samme Folketro, som man, efter hvad Arkivar Ellekilde har meddelt mig, har i det franske Departement Gers, hvor man tror, at den, som har sluttet Pagt med Djævelen, er mærket med et uudslætteligt Tegn, for største Delen en rød Flamme paa Ryggen. I saa Fald kunde et tilfældigt Modermærke, der jo ofte kan have Udseende som en rød Flamme, være et Vidnesbyrd om Djævlepagten.

14. *Niels Ebsen, Vrøgum, Aal Sogn.*

Niels Ebsens Vanskæbne begyndte 30. Sept. 1614, da Johan Velaskone udlagde ham. Maaske har der gaaet Snak om ham før, men nu er det klart, at der er Fare. Frygten betog Niels Ebsen, saa den Dag, Johan Velaskone skulde brændes, foretog han det farlige Skridt at gaa hen til en af sine Naboer, Mads Hansen, og love ham 5 Daler, hvis han kunde faa ham slettet af Udlæggelsen, og Niels Ebsens Søn gav Mads Hansen en Klædeskappe i Pant for Pengene. Mads Hansen tog imod Bestikkelsen og gav Kappen i Forvaring til sin Konesøn Anders Jørgensen. Da

Niels Ebsen ikke blev slettet af Udlæggelsen, krævede han Kappen tilbage, men Anders Jørgensen vilde ikke af med den. Samme Aften saa Mads Hansen, at der kom en ind til dem, som saa ud som en sort, raget Buk, samtidig slog Anders Jørgensen sin Broder i Hovedet med en lang Bøsse, saa »Blodet gik ud«, siden søgte han ham med en Økse, og 5 Uger efter fik han en svær Sygdom og døde. Det var jo klart for ethvert tænkende Menneske, at naar den unge Mand, samtidig med at den djævelske Buk kom til Syne, blev saa slem ved sin Broder og tilmed derefter døde, saa var han forgjort. Ondtgøreren maatte være Niels Ebsen, der ganske vist ikke beviseligt havde lovet ondt, men som vel nok var vred over, at Anders Jørgensen ikke vilde af med Kappen. — Dog gjorde Mads Hansen foreløbig ikke noget ud af denne Historie. Det er først, da N. Lassen begynder at tage fat, at man faar Historien sat rigtig sammen.

Endnu var Niels Ebsen en agtet Mand, vi ser ham saaledes som Stokkemand paa Birketinget. Først i Juli 1619 rejses Trolddomssagen imod ham. Da var man saa forhippet paa det, at N. Lassen i Borre, der førte Sagen, fangede ham uden først at have Lensmandens Tilladelse.

Den, man har gjort ondt, selv om det er sket i Retfærdighedens Navn, er man stadig mistænksom over for. Her er der nogle syge Folk, som ikke kan glemme, at de har været med til at ramme Niels Ebsen, og de opfatter saa deres Sygdom som en Hævn fra ham, som de jo mener er en Troldkarl. Jep Mikkelsen i Vrøgum havde engang været med til at tage Niels Ebsens Datter fangen; Natten derefter fik han en meget underlig Sygdom og fik aldrig Helbredet siden; efter Enkens og en Søns Vidnesbyrd paa Tinget beskyldte han Niels Ebsen for det. Endvidere vidner

Enken sammen med Poul Smed i Oksbøl, at 14 Dage før Jep Mikkelsen døde, bad han dem gaa til Niels Ebsen og bede ham lindre den Pine, han havde kastet ham paa; men Niels Ebsen vilde ikke gaa med, »han troede ikke, Jep Mikkelsen skyldte ham derfor«.

Niels Ebsen sagde hertil paa Tinget, at han samme Dag alligevel gik til den syge og spurgte, om han beskyldte ham for Sygdommen, hvortil Jep Mikkelsen svarede: »Her ligger jeg og er meget ilde faren; ingen kan jeg skylde, og ingen kan jeg holde fri.«

Anna Jeppes fortalte, at hun var gaaet med Niels Ebsen paa Vejen, og da bød hun ham en Ko med Kalv, om han vilde hjælpe hendes syge Mand. Vi ser her, hvor fuldt og fast denne Familie havde været hildet og forblindet af Overtro.

Jep Mikkelsen var N. Lassens Farbroder, og 7. Aug. sigter N. Lassen Niels Ebsen for at have taget Livet af ham med Trolddom.

Med Hans Jensen i Børsmose forholdt det sig paa lignende Maade. Han havde engang ladet gaa Dom over Niels Ebsen i en Sag angaaende nogle Rødspætter, der svaredes i Sandtold. Da Jep Mikkelsen laa paa sit Sygeleje, sagde han til Jørgen Persen i Skødstrup: »Den Sygdom, jeg nu har, har Niels Ebsen gjort mig; for jeg delte ham for nogen Sandtoldskuller.« Paa Tinget vidnedes der, at han tillige havde haft stor Skade paa sit Fæmon siden den Tid, og Pinsedag, før han døde, var Hans Jensen og Niels Ebsen sammen i Varde, og der gav Niels Ebsen ham Haand, og saa kom han syg hjem paa 2. Dagen.

Ogsaa Maren Sørensen i Vrøgum svor, at hendes Mand Søren Christensen, der laa syg i 3½ Aar, før han døde, klagede til Præsten over Niels Ebsen. Endvidere blev der fremlagt et Sognevidne fra Aal Kirke om hans onde Rygte. Præsten N. Phillipsen udstedte

et Brev paa, at han ikke i 6 Aar havde været til Alters.⁷⁾

Foruden af Johan Velaskone var han udlagt af Ellen Klemens. Deres Paastande om ham stemte forøvrigt ikke helt overens. Ellen Klemens siger, at hans Dreng hed Ravn, Johan Velaskone, at den hed Skade. At de alligevel paa andre Punkter er nær ved at stemme overens, skyldes vel, at Ellen Klemens har hørt noget om Johan Velaskones Bekendelser. Johan Velaskone bekendte endvidere, at han havde været med til at kvæle Trogels Sørensens Øg og Kreaturer, men herfor blev han slet ikke tiltalt.

Allerede straks efter Tilfangetagelsen har den ulykkelige Mand forsøgt at flygte. Han sad lænket i en Staalbolt, det lykkedes ham at faa den bøjet og dens ene Halvdel søndret, dog undslap han ikke, og paa Tinget viste N. Lassen Bolten for de 8 Mænd. — Hvorfor skulde han flygte, hvis han ikke var skyldig? — Niels Ebsen hævdede, at han bøjede Bolten med Vilje, for hans Fødder sad for højt i den.

Den 7. Aug. svor Nævningerne ham skyldig, og 25. Sept. stadfæstede Landstinget Dødsdommen. Den 9. Okt. bekendte han »for Hennegaard«, et andet Sted siges, at han den Dag bekendte paa V. Herreds Ting. Begge Opgivelser kan passe, idet han kan være blevet pinlig forhørt paa Hennegaard og derefter ført til Herredstinget for at brændes og her have gentaget Tilstaaelsen. Han tilstod bl. a., at han kærkede i Enge Sø sammen med Anders Andersen i Vejers, Anne i Gedbjerg og Maren Knuds, de rørte i Vandet med Knive og fik 5 Pund Smør. Han udlægger tillige Anne Knudsdatter og Anne Hanskone i Oksbøl. Senere omtales han som henrettet.

⁷⁾ Det synes at have været saaledes, at en, der var udlagt, ikke maatte komme til Alters, før han havde rensat sig for Udlæggelsen.

15. *Anne Knudsdatter* i Oksbøl, Aal Sogn.

Hun var udlagt af Niels Ebsen, men frikendtes 1619.

16. *Mette Christensdatter* i Janderup.

Hun var udlagt af Kirsten Pallesdatter. I 1619 lod hendes Broder Eske Christensen Sagen gaa til Landstinget, der dømte Udlæggelsen magtesløs og frikendte Mette.

17. *Christen Tonnesen*, Hovstrup, Henne Sogn.

At Folk kom til at tænke paa, at Christen Tonnesen havde noget med Trolddom at bestille, skyldtes det, at Jens Rusk udlagde ham. Baade Venner og Fjender er enige om, at først fra den Tid begynder der at gaa Rygter om ham.

Omtrent samtidig med Udlæggelsen indtraf der et Tilfælde, som for Alvor gav Rygterne Næring. Mette Jeskone i Hovstrup døde pludselig, allerbedst som hun gravede til Kaal i sin Kaalgaard; Dagen før havde hun været i »Trætestimmel« med Christen Tonnesen om hans Heste, der var tøjret i hendes Korn, og efter hvad Mettes Datter vidnede 9 Aar efter, var han da kommet til at sige de skæbnesvangre Ord: »Inden i Morgen Aften skal du ikke sige mig mere, hvor jeg skal tøjre mine Øg.« Foruden Datteren havde 3 Kvinder hørt Skænderiet. Da nu Mette tilsyneladende uden naturlig Aarsag døde Dagen efter, stod det for Datidens Mennesker som ganske givet, at her forelaa Trolddomskunster.

Alligevel gik der mange Aar, inden en Søn, Chr. Jessen, rejste Sagen. I Mellemtiden havde de onde Rygter øvet deres nedbrydende Virksomhed, hidset Folks Frygt og nedsat deres sunde Fornuft. Den 1. Oktbr. 1619 sigtede Chr. Jessen Christen Tonnesen for en Troldmand og begærede Kongens Jern paa ham. Hertil svarede Hans Hansen i Kærgaard, at hvis

han kunde bevise sin Sigtelse, skulde han bekomme Kongens Jern til ham. Hans Hansen var Delefoged til Riberhus; det ser saaledes ud til, at Delefogden har haft Øvrighedens Lænker og Bolte i Forvaring, saa han i fornødent Tilfælde kunde lægge overbeviste Forbrydere i Jern eller laane Lænkerne ud til Sagsøgeren.

Præsten Niels Clausen udstedte et Brev, hvori det hed, at Jens Rusk havde udlagt Christen Tonnesen for Trolddom, og at der straks efter Mettes Død var gaaet Røgt og Tidende om ham; derfor havde Præsten holdt ham fra Sakramentet, indtil han fik Besked fra Øvrigheden. Det samme vidnede ogsaa andre, og ny Anklagere traadte frem. Gyde Lasdatter havde for 8 Aar siden været uens med Christen Tonnesen om en Ko, og da lovede han hende, at hun skulde ikke løbe saa rask derefter, næste Sommer døde Koen, og Vinteren efter fik hun et ond Fang i hendes Fod og blev vanfør. Eske Lauridsen i Hovstrup paastod, at Christen havde slaet hans Hustru, og det forvandt hun ikke, før hun døde.

Allerede 2. Tingdag havde Christen Tonnesen faaet et godt Stokkenævn, idet 12 Mænd, hvoraf nogle hørte til Egnens betydeligste og mest ansete som Hans Hansen i Kærgaard og Mads Rask i Hyllerslev, svor paa, at Christen Tonnesen havde vist sig ærlig og vel imod dem, saa de takkede ham godt. Gjøde Christensen i Klinting vond, at før Hr. Jens udlagde Christen, vidste han ham af ingen at være berygtet. Ja, efter at Nævningerne 12. Novbr. havde svoret ham skyldig, og Sagen var udsat af Landstinget, mente 9 Mand paa Tinget, at Trolddomsrygtet kun skyldtes Hr. Jens' Udlæggelse. Heroverfor hævdede Chr. Jessen blot, at disse Mænd jo alligevel ikke nægtede, at han var berygtet og udlagt.

Imidlertid dømte Dommerne ved Snaps Landsting 1620 ham skyldig, idet de fandt, at han havde lovet Mette Jeskone ondt, og hun derefter »hastig er død bleven«, og at han ogsaa havde lovet de andre ondt, hvorpaa »det dem var vederfaret paa Kvæg og Helbred«, hvorimod hans Stokkenævn var »ingen nøjagtig Kundskab«, — det skulde have været et Sognevidne og have afkræftet Beskyldningerne.

18. *Maren Knuds* i Skødstrup, Aal Sogn.

Det, som man til Overflødighed faar indprentet af Hekseprocesserne paa Vardeegnen, er dette, at det næsten altid er saaledes, at den, der først er blevet nævnt i en »Heks«s Bekendelser, snart kommer i Rygte for Trolddom, selv om det aldrig før er faldet nogen ind at nære Mistanke i den Retning om vedkommende. Rygtet alene satte jo ikke Heksen paa Baalet. Men indtraf der saa en mærkelig Begivenhed, der kunde lede Tanken hen paa den udlagte, var det nok til, at de overtroiske Folk kastede sig over hende, vel ikke mest af Had, men fordi de mente, at hun var saa farlig, at man maatte værge sig; saa det kan sikkert siges, at mange troede at handle i Selvforsvar. Ofte var det afgørende, at den, der var kommet i Rygte, blev Uven med en, der saa betaget af Had og Skræk for den djævelske Magt, han troede boede i den berygtede, stævnedes vedkommende til Ting og i stigende Grad gennem sin egen Ophidselse ophidsede andre, Naboer og Bekendte.

Det sidste blev Tilfældet med Maren, Knud Hansens Kone i Skødstrup. Der gik ikke Rygte om hende, før Johan Velaskone udlagde hende; men saa begyndte de ogsaa, og netop Johan Velaskones føromtalte Bøn til Oluf Knudsen paa Henrettelsesdagen, der blev hørt af mange, har sikkert været med til at give Rygtet større Troværdighed, tilmed udlægges

hun endnu 3 Gange i de følgende 4 Maaneder. Mens Rygtet saa gror sin stille Vækst i det skjulte, sker det i 1619 i Juli Maaned, at Knud Hansens Køer kom over paa Jes Nielsens Mark i Gedbjerg, og Jes »tog dem i Hus«. Det var tidligere den almindelig anvendte Fremgangsmaade mod løsslupne Kreaturer, der gjorde Skade paa ens Mark. Det var ydmygende for Ejermanden at komme efter Dyrene, og tilmed maatte der saa ofte betales Løsningspenge. Derfor har dette at indtage Kreaturer tit sat Fjendskab mellem Naboer. Den mere fredsommelige nøjedes gerne med at drive Dyrene bort. Her kom Maren Knuds straks efter Køerne og kom i Skænderi med Jes Nielsen og truede ham. Kort efter blev Jes Nielsen syg, og han mistede 2 Ungnød; om Maren Knuds tog Livet af dem, vidste Vidnerne dog ikke. I de samme Dage er det, at Processen mod Niels Ebsen foregaar i Nabolaget, og nu gaar det ogsaa løs mod Maren Knuds. Knud Hansen erhvervede 8. Oktbr. et Grandevidne af 12 Mand paa, at hans Kone var født af ærlige Forældre baade paa fædrene og mødrene Side, og at hun selv havde handlet, skikket og skoed⁸⁾ sig hos dem som en ærlig Danekvinde; de havde ikke fornummet noget uærligt til hende, før de Misdædere, som er brændt, har hende beklikket og udlagt. 6. Novbr. fik Knud Hansen ved en uendelig Dom Udlæggelserne dømt magtesløse. Vi kan forestille os, med hvilken Glæde han rejser hjem med sin Hustru, og hun efter 5 Aars Forløb atter søger Herrens Bord. Men det er kun et Øjeblik Solskin før Stormen. Ved den Tid bliver hun atter udlagt af Niels Ebsen. Jes Nielsen rejser Sagen paany og faar rodet op i de gamle Historier, Johan Velaskone havde fortalt. Hun havde bl. a. fortalt, at Roden havde gjort ham Skade, det søger han dog

⁸⁾ opført, ladet sig beskue.

ikke nærmere at benytte. Derimod faar han en Broder til den døde Mikkel Olufsen til at aflægge det meget usandsynlige Vidnesbyrd, at da Mikkel kom syg hjem fra Aal Præstegaard, klagede han paa Maren Knuds og hendes Selskab, og nu sigtede han hende for at have taget Livet af Broderen; han beskyldte hende ogsaa for at have taget Livet af et Øg, han havde givet 12 Rdl. for. R. Nielsen, Frøtoft, paastod, at hun havde skadet hans Køer som nævnt i Udlæggelsen. I det hele taget er det, som Folk nu søger at sætte Ulykker, der har ramt dem eller deres Paarørende, i Forbindelse med Maren Knuds. Ja, selv Ting, som man før havde været mest tilbøjelig til at opfatte som Udslag af en sygs Febervildelse eller Drømme, staar nu som Virkelighed. Saaledes traadte Mads Bakkensen i Borre frem paa Tinget og vidnede, at for 12 Aar siden var han hos Therkel Jepsen i Broeng, 3—4 Dage før han døde, og han klagede paa Maren Knuds og havde set hende inde hos sig en Aften. Nu maatte Præsten til at udstede et Brev, hvoraf man ser, at Hr. Niels Phillipsen 22. Feb. 1607 var hos Therkel med Sakramentet, og da havde den syge fortalt, at forgangen Nat, Klokken var ved 11, som han laa alene i hans liden Stue, kom der 4 gangendes ind til ham, som var i Qvindfolks Lignelse, og den ene var Maren Knuds. Saa tog de først fra ham hans Maal og Mæle, at han ikke kunde raabe eller kalde paa Folk i Huset, saa tog de ham af Sengen og lagde ham paa en Skive (Bord), og saa havde de et Trolddoms-instrument, som de vendte omkring med, og pinte ham skrækkeligen og sagde til hinanden: »Lader os nu sætte Vergie⁹⁾, at vi kan faa Livet af ham, thi Hanen galer straks, saa skal vi bort.« Dog ligevel fik de ikke Livet af ham samme Nat; han døde paa tre-

⁹⁾ sætte Værge = passe paa.

die Dag. — Hvis ikke det er Opspind, den syge fortæller Præsten for at gøre sig bemærket, maa det vel være Heksefrygten og høj Feber, der har foregøglet den ensomme syge disse Drømmebilleder.

S. Boedsen i Skødstrup svor paa, at Maren Knuds havde lovet ham en ond Færd, og det fik han ogsaa, for hun voldte, at han i sidste Høst var næsten blind; da han sagde det til hende, blev det bedre med det ene Øje; ligeledes havde hun taget Livet af 2 Nød for ham.

Juleaftensdag 1619 svor Nævningerne Maren Knuds skyldig.

Paa Landstinget hævdede Knud Hansen, at det kunde ikke bevises med Præstens Kundskab eller andre Vidner end Broderen, at Mikkol Olufsen havde klaget paa Maren; derimod paastod han, at Mikkol Olufsen var død af en naturlig Sygdom, som hans Fader selv syvende havde haft, og han mente, at Broderen kun havde vidnet af Had og Avind og for at hjælpe Jes Nielsen. Over for S. Boedsen hævdede han, at det ikke kunde bevises, at Maren havde lovet ham ondt, men Øjensygdommen var en arvelig Sygdom i Slægt med den, S. Boedsens Fader havde før ham, og som hans Søster endnu havde i sine Øjne.

Hvad han her fremførte var baade fornuftigt og rigtigt, men da Grandevidnet kun var et ugyldigt Bænkebrev, som hverken var udstedt i Sognekirken eller paa Tinget, og der heller ikke var gaaet Varsel for det, udsatte Dommerne Sagen. Jes Nielsen fik nu for Alvor travlt.

Enne i Markskel, der før havde vidnet, at for 7 Aar siden tog Bertel Frandsen Knud Hansens Øg i Hus, og da Maren hentede det, lovede hun Bertel, at han aldrig mere skulde tage deres Øg i Hus, og inden 14 Dage derefter var han i Kirkegaarden, kom nu atter

og vidnede, at hendes sal. Husbond Bertel Frandsen klagede paa Maren Knuds, en Time før han døde. Kirstine Knuds i Vrøgum svor, at forgangen Aar hun kørte til Mølle, kom Maren Knuds til hende paa Hovejen ved Tornebusken, og hun lagde sin Haand paa Kirstens ene Øg og strøg paa den, siden trivedes den ikke, men Maren pinte den med sine Trolddomskunster.

Den sidste Dag paa Hjemtinget ser vi det mærkelige, at »gamle Oluf Knudsen«, der før havde vidnet om den pinte Johan Velaskones Udtalelse, og hvis 2 Sønner nu sigtede Maren for en Heks, traadte frem for at hjælpe Maren. Han vidnede, at 5 Dage efter at Mikkel Olufsen var begravet, blev der 5 af hans Folk syge, og 2 Dage derefter blev han selv syg; 7 andre Mænd sværger paa, at dette er sandt. De mener altsaa, at Sygdommen er en smitsom, naturlig Sygdom, som Maren Knuds er uden Skyld i.

Landstinget tog imidlertid Brødrenes Vidne om Mikkels Beskyldning mod Maren for gode Varer, og S. Boedsens daarlige Øjne fandt det ogsaa var et Bevis, det var »en synlig Gerning«, og da Therkel Jepsen »synlig havde set (Maren Knuds og Rode) med deres Trolddomsinstrument« m. m., fandt det 26. Feb. 1620 hende skyldig.

19. *Anne Hanskone* fra Aal Sogn.

Her ser vi et sjældent Eksempel paa, at Heksen bekendte, før hun var endelig dømt og kom paa Pinebænken. Men det er vel nok Tanken om Torturen, der har faaet hende til at bekende »frivilligt«. Anklageren er Knud Andersen i Oksbøl. Første Gang tilstod hun, at hun sammen med Maes Anne og Ape-lone Peders i Oksbøl med Trolddomskunst tog Livet af Knud Andersens Kreaturer. 2. Gang bekendte hun, at hun sammen med disse to og Maren Christens ka-

stede Lus og Skurv paa Chr. Langes Kreaturer. Endelig bekendte hun for Præsten og andre Dannemænd, at Roden tog Livet af Lille Niels Christensen. Ligeledes tilstod hun, at Heksene havde set deres Dreng i Kattelignelse. Et Vidne beskyldte hende for at have taget Livet af dets Søster, fordi Anne vilde have sin egen Datter gift ind paa Ejendommen. Hun dømtes skyldig 7. Juli 1627 paa Landstinget.

Rimeligvis er hun den samme som Anne, Hans Pedersens Hustru i Oksbøl, der blev udlagt af Niels Ebsen, men dengang frikendt.

20. *Apelone Pederskone*, Oksbøl, Aal Sogn.

3 Aar efter, at Knud Andersen havde faaet Anne Hanskone af Vejen, tog han fat paa dem, hun havde udlagt. Apelone var 25. Sept. for Landstinget, sigtet for at have taget Livet af hans Kreaturer. Hun frikendtes ved en uendelig Dom.

21. *Maes Anne*¹⁰⁾ fra Aal Sogn

havde Knud Andersen for Landstinget samtidig med Apelone Pederskone. Hun var tillige udlagt af Ellen Klemens. Sognevidnet sagde, at hun havde været berygtet for Trolddom; men Landstinget fandt, at Vidnerne havde vidnet i deres egen Sag, og at det ikke med uvildige Vidner var bevist, at hun havde lovet nogen ondt, og det derefter var vederfaret dem, hvorfor det frikendte hende, indtil der skaffedes bedre Beviser.

22. *Maren Persdatter*, Kolle, N. Nebel Sogn.

4. Juni 1631 blev der taget Tingsvidne paa Maren Persdatters Trolddomsbedrifter i Ovtrup Sogn, og et Stokkenævn paa 24 Mand fra Herredet svor, at hun i mange Aar havde standet et ondt Rygte paa for Trold-

¹⁰⁾ Et Sted kaldes hun Maaes Anne, dette er formodentlig det rigtige Navn. Vi har her at gøre med Mennesker, som ikke hører til de fine, og derfor heller ikke faar tillagt særlig fine Kendingsnavne.

dom. Da det ikke ser ud til, at der er givet Varsel for hende, og hun stadig omtales som Maren Pedersdatter, der boede i Kolle, og da man ikke finder mere til denne Sag, maa hun vel enten være død eller rejst fra Egnen.

23. *Ingeborg Madskone, Vittarp, Ovtrup Sogn.*

Det før omtalte Forhold, at to eller flere Familier ofte i Fællesskab beboede og drev den samme Gaard, foraarsagede ofte, at der opstod Strid mellem Familierne. Sjældent blev denne dog saa bitter og voldsom som paa en Gaard i Vittarp, hvor den til sidst gik paa Livet løs. Gaarden laa indtil 1821 paa det Sted i Byen, der endnu kaldes »Bøgplas«.

Her boede i den senere Del af Kristian IVs Tid to Fæstere, Mads Persen og Tyge Nielsen. I Maj 1631 kom de i voldsomt Skænderi under Pløjningen paa Bymarken, og det endte med et blodigt Slagsmaal. Tyge Nielsen pløjede straks derefter videre, Mads tog hjem til sin Kone Ingeborg, hvis Blod straks kom i Kog, og mens Manden gik til Rottarp for at melde det passerede til Delefogden, løb Ingeborg ud til Tyge Nielsen for at svale sit Blod paa Kvinders Vis: ved at bruge Mund. Han skulde faa en Skams Færd, raabte hun og kaldte ham en Tyv, en Skielmer og en Landløber og bad ham gaa til Fyn og betale den Karl, han der mødte. Tyge Nielsen svarede: »Gaa hjem, din Hore, og begrav de Børn, du har myrdet og gravet neder!« — Sagen gik til Tings, hvor hver af Kæmperne fremviste deres blodige Saar og maatte bøde til Herskabet.

Tyge Nielsen udpønsede nu en skrækkelig Hævn. 21. Maj lod han en af sine Piger og hendes Moder vidne, at sidste Paaskemorgen, før Solen stod op, kom Ingeborg, barhalset og barbenet, og bar et Trug fuld af Skarn til Tyges Mødding. Senere oplyses, at

det var noget Smuld med nogle Kludestykker, Tækkesime og Fjer. Man skulde ikke synes, at der var noget Trolderi i, at Husmoderen en aarle Morgen, førend hun er blevet fuld paaklædt, kaster noget Fejeskarn ud paa en Mødding, det mærkelige er blot, at hun ikke kaster det paa sin egen Mødding. Og netop dette forstaar Tyge Nielsen at gøre stor Blæst af. Folk, der om Eftermiddagen kom op i hans Gaard, havde han vist Skarnet, og nu fik han et Par Synsmænd, der konstaterede, at der kun var 3 Skar fra Mads Persens søndre Salsdør og til hans egen Mødding, men 17 til Tyge Nielsens. Det kunde altsaa ikke være for Nemheds Skyld, Ingeborg hældte det af der. Nej, paastod Tyge Nielsen nu, det var ikke blot Smuld, men Troldskab til at forgøre ham med. Derfor »anmodede« han 11. Juni paa Tinget Ingeborg for Trolddom, og »hvor som han slaar nogen Vanlykke til efter denne Dag enten paa hans Kretur eller ham selv, da haver han hende derfor og ingen andre«. Det var et haardt Ansvar at lægge paa Ingeborg; i hvilken Bedrift sker der ikke Uheld? — Ingeborg benægtede alt, og siden fik hun et godt Stokkenævn, naturligvis imod Tyge Nielsens Protest, hans »Folk og Kreaturer havde været udi stor Fare, og han havde mistet 1 Galt«. Siden beskyldte han hende tillige for at have forgjort en blakket Ko, der var lam, 1 Føl, der var krøbbel og ikke kunde følge Hyrden. Alligevel opkrævede han ikke Nævninger over hende, vel nok fordi han var klar over, at de vilde frikende hende. Mads Persen stævner ham da for en Løgner, og 22. Oktbr. dømte Fogden, at han burde overbevise Ingeborg eller deles efter Recessen som en Løgner. Saa stævnedes Tyge Nielsens Sagen for Landstinget, men sagde her, at han nu vilde opkræve Nævninger, hvorfor Sagen udsattes. Nævningerne svor Ingeborg fri; men Fog-

den dømte tillige, at Tyge Nielsen heller ikke skulde lide Tiltale, da han ikke fuldkommen havde sigtet hende, og dette bekræftedes af Landstinget 1633.

24. *Maren Christensdatter Rannek, Sønderside, Ho Sogn.*

Maren Rannek hører til de faa, om hvem vi af de bevarede Kilder synes at kunne finde lidt, der kan tyde paa, at hun virkelig har forsøgt sig i de sorte Kunster med den Hensigt at gøre en anden ondt. Det, her tænkes paa, er det lille Træk, Ingeborg Falkvors fortæller, at da Maren Rannek lovede hende ondt, lagde hun samtidig sine Fingre over Kors. Det gør hun næppe alene for at skræmme, men sikkert ogsaa for ad magisk Vej at nedkalde ondt over Ingeborg. Derfor er hun jo ikke skyldig i den Forstand, at Ulykken ramte Falkvor, fordi hun havde gjort noget Hokusfokus og nedkaldt ondt, heller ikke, at hun har begaaet de andre Forbrydelser, hun anklages for; men derfor kan hun godt have troet, de skyldtes hende, og at hun har øvet Hekseri. Og adskilligt tyder paa, at hun virkelig har troet om sig selv, at hun var en Heks. Det er der sikkert ogsaa andre af de brændte, der har troet om sig selv; men for os er det nu vanskeligt at paavise det.

Anledningen til Processens Udbrud var, at Mads Jensen i Oksby Fredagen før St. Mikkelsdag 1637 var med sine Folk ved Strandsiden efter Tang, da gik Maren over Vejen for ved hans Heste frem og tilbage og sagde, de var vel kørende. Siden kom den ene Hest aldrig mere for Vognen, men døde 3. Dag. Folk saa straks hendes Trolddomskunster heri og »tog hende«, og Mads Jensen holdt hende fængslet i sit Hus. Desuden havde Mads mistet 10 Høveder, som han ogsaa mistænkte hende for at have taget Livet af, og endelig var han kommet i Tanker om en Grund til

Marens Forfølgelseslyst. Han havde engang haft hende til at berede Garn, og det havde han ikke betalt hende for, skønt han troede, det var betalt. 15. Oktbr. fik han Sognevidne i Ho og Oksby Kirker paa, at hun i langsommelig Tid havde været berygtet, og mange frygtede for hendes slemme og ugudelige Trolddom. Hun har sikkert været berygtet siden, og maaske før Maren Nigerpande udlagde hende for 23 Aar siden. Et Par Mænd vidnede, at da Maren Nigerpande skulde brændes, var Maren Christensdatter ikke til Munds med hende, og saa »tiede Maren Nigerpande hende det over, at de havde været i lille Havgrøft og kærnet«, og at hun havde lært hende Trolddom.

Nu var hun en gammel Kvinde, det kan bl. a. sluttes deraf, at for 20 Aar siden havde hun et Barn, der var saa stort, at det kunde kaste et Lam i Vejret. En Mand fra Ho oplyser det og siger, at det var paa Vejen fra Fyenering til Sønderside store Leje, han saa Marens Dreng og en til have fat paa et hvidt Lam, som de kastede op i Luften; det irettesatte han dem for og rykkede Marens Søn i Haaret. Straks derefter fik han ondt i begge Arme og gik vanfør en Sommer, saa gik han med sin Hustru til Maren og sagde det til hende, og saa blev det bedre.

I et af Husene paa Sønderside laa der en »sanseløs« syg Kvinde. Da hun ikke kunde komme til Tings, tog Mads Jensen et Par Vidner med sig og gik ind til hende. Hun fortalte da, at hun den Sommer var gaaet ud en Morgen for at se, hvor Maren Christensdatter havde gaaet, og hun slauet¹¹⁾ hende i en stor Dug og saa, at Maren havde gaaet affen tou¹²⁾ i Dugen. Herover blev Maren vred og lovede hende ondt og sagde, at hun skulde faa andet at tage Vare paa

¹¹⁾ Slage = spore.

¹²⁾ Her og der.

end slaue efter hende. Straks efter kom der en ind til hende, som havde sort Skæg og saa forfærdelig ud med grønne Øjne, samtidig kom Maren ind til hende i røde Klæder og kastede sig paa Sengen hos hende; da mistede hun Sans og Helbred og maatte ligge paa sin Sygeseng. — Paa Tinget tilstod Maren, at hun lovede hende ondt, men hun »gjorde« hende det ikke. — Ingeborg Falkvors boede for 12 Aar siden paa Sønderside, og da blev hun uenig med Maren Rannek og slog hende med et Stykke Træ, saa Blodet randt. Maren spyttede paa hende og sagde: »Derfor skal du faa en ond Djævels Færd, og kan det ikke falde paa dig, falder det paa din Mand. Det lover jeg dig.« Og i det samme lagde hun sine Fingre over Kors. 3 Uger efter fik Manden en ond Fang i sine Ben og havde nær mistet Sans og Fornuft, og det varede ved til han døde. Herfor beskyldte han Maren Rannek, ogsaa paa sit yderste. — Hans Knudsen, Sønderside, svor paa, at Maren var vred paa ham og forgjorde hans højre Øje, »som han den Dag for Tings Dom lod se«. Marens nærmeste Nabo paa Sønderside var en Tid Jep Andersen. Hun blev vred paa hans Hustru og tog Mælet fra hende, saa gik Jep vred over til Maren og sagde det til hende og i »Hastmodighed slog hende nogle Hug«, derefter lovede hun ham en Djævels Færd. Det gjorde hun forøvrigt ogsaa en anden Gang, da han ofte havde lastet hende for hendes ugudelige Levned. Og Ulykken kom; hun tog Liv og Hellend fra ham, saa han led en gruelig Pine paa Legemet, og han klagede paa hende paa det sidste. Alt dette berettede Enken og paastod endvidere, at 8 Dage før St. Hans blev hun uens med Maren, der lovede hende en Ufærd, og straks blev hun vanfør i Benene. Paa Tinget lagde Enken sin Haand paa Marens Hoved og sigtede hende

fuldt og fast ved sin Gud og Salighed, at hun gjorde det med Trolddomskunster.

Mads Jensen tilbød, at hun maatte komme ud af Fangenskab, hvis nogen vilde stille Borgen for hende. Ingen meldte sig. Men Maren forsøgte selv. Hun sendte Bud efter Skolemesteren paa Sønderside, Jakob Christensen, og et Par Mænd fra Oksby og bad dem om at overtale Mads til at give sig løs, saa vilde hun give ham 4 Dl. for Hesten, hun var taget for, og love aldrig at gøre ham Skade. Mændene overtalte ikke Mads Jensen, men berettede Tildragelsen paa Tinget. Maren sagde hertil, at de tilbudte Penge var ikke for Hesten, men for den Vandring, Umage og Bekostning, Mads havde haft af hende. Paa Landstinget sagde hun rent ud, at hun havde budt ham Penge alene for at befri sit Liv. Hun blev oversvoret af Nævingerne 13. Nov. og fundet skyldig af Landstinget 6. Decbr. 1637.

25. *Kirsten Hansdatter, Oksby.*

Kirsten Hansdatter tilhørte en Heksefamilie, idet hendes Moder blev brændt for Trolddom. Da Moderen, der vistnok var Apolonis Karen, var borte, begyndte man at udpege Kirsten som Arvtager. Gennem 27 Aar klæbede Rygterne sig ved hende. Man skulde synes, at med Moderen in mente maatte hun tage sig i Agt og ikke sige eller gøre noget, der kunde bestyrke Rygtet. Men det faar man ikke Indtryk af, at hun har bestræbt sig for. Tværtimod, hun har baade truet og brugt magiske Kunster. Hun hører til den temmelig store Gruppe af Hekse, der har omgivet sig med et uhyggeligt, trolddomsagtigt Væsen for derved at forhøje Udbyttet af sine Næringsveje: Tiggeri og vistnok tillige Signen og Spaadoms-kunster. Endnu op imod vor Tid var der visse Tiggere, som Folk frygtede, ikke alene fordi man var bange for Rapseri og

Vold, men ogsaa af den Grund, der kommer til Orde i »E Bindstow«, hvor det hedder: »Skam slaa dem di hæ Rakkere! di ær ett saa mød taavvele. Di ka baadde spoe aa vis igjen, aa di gjø baadde unt aa godt, lissom de ka fall.«

Engang gik Kirsten Hansdatter ind til Kirsten Madsdatter i Oksby og bad om nogle smaa Skuller, men hun blev dem nægtet. Da gik hun ud og sagde: »Inden kort Tid skal I miste mere, end de kunde koste!« 2 Dage derefter mistede Kirsten Madsdatter sin bedste Ko. — En anden Gang blev Kirsten uenig med Per Nielsen til Skibsøl. Hun truede ham og lovede, at han snart skulde faa en ond Færd. »Straks blev han syg og var en langsommelig Tid som afsindig.« Han sendte saa Bud efter hende, og hun kom. Da han sagde, at hun havde forgjort ham, tog hun Spyt af sin Mund paa mellemste Finger og smurte paa hans Strube og sagde, at nu skulde han straks faa det bedre, hvorpaa hun gik sin Vej. Men han blev som afsindig og gal og sagde, at hun havde sat sin Djævel paa ham. Og saadan vedblev han at klage paa hende til det sidste.

Hans Sørensen paa Sønderside fortalte følgende mærkelige Historie: For 5 Aar siden var han inde hos sin Moder Marie Jørgensdatter, og da saa og hørte han, at der kom 3 Spøgelse i Sengen til hende udi 3 Lignelser, hver i adskillige Farver. Derefter blev Moderen hurtig syg og døde.

Nævningerne svor hende skyldig. Men Landstingsdommerne, der denne Gang var Erik Juel og Mogens Høg,¹³⁾ fandt 3. Aug. 1642, at der ikke udførligt med uvildige Vidner var overbevist hende nogen Troldomsbedrift, hvorfor de frikendte hende.

¹³⁾ E. J. til Hundsbæk og Alsted † 1657, Søhelten Niels J.s Fader. M. H. til Kjærgaardsholm † 1661, blev Landsdommer 1640.

Havde denne Sag været for Landstinget en Snes Aar før, var hun sikkert blevet brændt.

26. *Mette Nielskone*, Fredtoft, Aal Sogn.

I Billumtarp boede en Fæstebonde, Hans Jepsen, som det gik meget tilbage for. Til sidst blev han dømt fra sin Gaard, fordi han ikke svarede Afgiften til Herskabet. Derefter lod Herremanden, Kristoffer Hvas, hans Dør oplade og tillyste ham Forbud mod at bebo Ejendommen. Men Hans Jepsen vilde ikke flytte ud, ikke engang hen i en Aftægtsbolig, Hvas tilbød ham. Hvas fæstede da Gaardens Jord ud til andre, hvilket gav Anledning til, at Hans Jepsen blev indviklet i Skænderi, Overgreb og Slagsmaal.

Niels Persen i Fretoft (Fredtoft) havde en Sum Penge tilgode hos ham. Da han vilde have Udsættelse i Boet, »fandtes der ikke det, de kunde gøre Vurdering paa«. Efter Hvas' Befaling blev da noget af Rugafgrøden udsat. Alligevel kørte Hans Jepsen Kornet i Hus. Niels Persen og hans Kone Mette kørte da over og tog Kornet ud af Huset; det gik naturligvis ikke helt stille af. Og det er aabenbart en Følge heraf, at Hans Jepsen kort efter, d. 23. Oktbr. 1647, for Tingsdom med oprakt Finger og Ed sigtede og beskyldte Mette Nielskone for, at hun var en vitterlig Troldkone, fordi hun havde lovet ham, at hun skulde gøre ham baade ussel og arm og lade ham troldride. Paa Mettes Vegne svarede Iver Henriksen fra Oksbøl, der plejede at være Kristoffer Hvas' Fuldmægtig, at han mente, at den Mand, som af en Misdæder selv var udlagt for Trolddom, ikke burde tilstedes at beskylde nogen ærlig Kvinde uden noget sandfærdigt Bevis. Alligevel udstedtes det passerede i Tingsvidneform til Hans Jepsen. Men den forborgne Trusel, Iver Henriksen fremkom med, har maaske faaet ham til at indse, at man ikke skal kaste med Sten, naar man

selv bor i et Glashus, og Folk har vel forstaaet, at Processen nærmest var en Hævsnakt fra Hans Jepsens Side. Alligevel maa Niels Persen bekoste Sagen for Landstinget for at faa sin Kone fuldstændig rensset. Efter at hun var frikendt, vilde han hævne sig paa H. Jepsen, idet han krævede ham dømt til at miste 2 Fingre, fordi han havde svoret falsk. Fogden henviste Sagen til Landstinget, men Udfaldet kan ikke ses, da Dombøgerne mangler.

Nu var der mere Udsigt til, at det kunde blive farligt at vidne i Hekseprocesserne — ogsaa en Grund til, at de standser.

VI.

Varde By.

1. *Niels Lauridsens Kvinde.*

Riberhus Lensregnskab for 1613—14 fortæller, at Iffuer Marquortsen, Ridefoged, fremsendte 40 Rdl. for et Hus, han solgte i Varde, som blev kgl. Majestæt tildømt efter Niels Lauridsens Kvinde, som blev brændt for Trolddom. — Det maa antages, at hun blev brændt mellem 1610 og 14.

2. *Ellen Klemens, Varde.*

Varde Bys Hyrdekone blev brændt for Trolddom foran Byen 14. Nov. 1614. Hun havde bekendt paa Varde Raadstue 9., 10. og 11. Nov. Hun tilstod, at hun havde lært Trolddom paa Aal Kirkegaard af Edel udi Hede, og der var flere med, som nu var heden (døde). Saadan har hun rimeligvis begyndt sine Bekendelser; men efterhaanden har Pinslerne faaet hende til, endog i stort Tal, at angive dalevende, saaledes Niels Ehsen i Vrøgum, Maren Sørensen i Borre, Lille Sørensen Kone, Anne Nielskone i Kjelst, Maes Anne i Oksbøl, Apolonis Karen, og de forskrev dem til deres Dreng. Ellen Klemens var vistnok dømt for at have forgjort Borgmesterens Kone og Præstens Søn. Herom be-

kendte hun, at hun var vred paa Borgmester Otte Rasmussens Hustru Karen; thi forgangen Aar døde en af Karen Ottes Køer i Varde Kær, og hun bød da Ellen flaa den, hvad hun ogsaa gjorde, men da hun kom med Huden, gav Karen hende kun 1 Kande Øl for hendes Umage, og straks efter solgte Karen Huden for omtrent 7 Dl.; derfor lovede Ellen Klemens hende en Djævels Færd og befalede straks sin Dreng Riikont, at han skulde bruge sin Kunst. Til dette Trolderi fik hun Hjælp af Gunder ved Billumvad og Sidsel, Peder Bysvends Hustru. Karen Ottes fik da en »pinagtig Smerte og Sygdom«, og de gjorde det saadan, at undertiden var hun hed og hidsig under sine Fødder, som om de skulde brænde af, og siden kunde hun ikke være ved Jorden og intet fortære uden en ringe Ting af Hvede og andre adskillige Slags. Da hun laa syg, spurgte Sidsel Peders Ellen, hvorledes det var med hende, da Ellen svarede, at hun var saare syg og pintes svarligen, sagde Sidsel: »Ja, ja, lad hende ikkun pines; hun var ikke saa god.« — Roden var samlet i Borgmesterens Kælder St. Hansnat baade i 1613 og 14; de drak hvert Aar 1 Td. Mjød. Ane Thameskone i Gedbjerg havde en Trækande og et Bæger og skænkede for dem. (Vore Hekse synes ikke at være draget til Bloksbjerg eller andre fjerne Steder.) — De tog Livet af Hr. Peder Madsens Barn, og det var de lige gode om.

Ogsaa et Par skikkelige Købmænd havde de spillet et Puds. Ellen fortalte, at Birgitte, Niels Remsniders Hustru havde været hos P. Nissen i hans Krambod i Varde og villet købe noget Blaar; men han vilde have for meget for den. Sammen med Rodens Dreng forhindrede hun da Niels Gedbjerg i Varde i at sejle ud med sit Skib, hvor P. Nissen og Borgmester N. Thamsen havde en Ladning Skuller om Bord; derved kom

Fisken ikke frem paa Markedet i Hamborg sammen med andre Købmænds Varer. Det var altsaa det samme, som naar andre Hekse, blot i større Format, havde hindret Rigets Flaade i at løbe ud paa vigtige Togter.

Ellen bekendte endvidere, at Apelone Thamisdatter o. fl. kernede i en Grøft i Varde Eng, men de fik kun noget Skarns Smør. Engang var nogle af Roden forsamlede hos Gunder ved Billumvad, kort efter at Chr. Lange kom til Hesselmed¹⁴⁾, og der forgjorde de hans Kalve, saa de ikke kunde leve, og naar der blev ransaget i den gode Mands Kalvesti i det nordøstre Hjørne, fandtes der en Gryde i Jorden med allehaande Tingest i som Klæde, Lærred, Hundehaar, Kattehaar, Fæhaar, Faarehaar og mange andre Slags Tøff. Gunder var den værste, hun satte Gryden i Kalvestien. En anden Gang havde de deres Dreng med sig og gjorde det saaledes, at Fiskene i Filsø det ene Aar var ved velb. sal. Hartvig Staverskovs Land¹⁵⁾ og 2. og 3. Aar enten ved Fidde eller Søhuse, og det gjorde de af deres Udyd.

Apelone Thamesdatters Dreng hed Glad Lerek, Sidsel Peders Rød Ild, Maren Knuds Maade og Gunders Gillebus.

Ellen havde engang været med Maren Knuds i Skødstrup og havde gjort M. Hansen i Oksbøl Skade paa Korn og Kvæg. Niels Ebsen var deres Kaptajn og Rodemester; han var engang oppe ved Maanen med en Tagkærv og vilde svie den i Maanen, men den faldt fra ham og ned i Mads Hansens Korn, og saa visnede det.

Det er underligt at tænke sig, at man for 300 Aar siden kunde opfatte den Slags Historier saa alvorligt,

¹⁴⁾ Ca. 1609.

¹⁵⁾ H. S. til Hennegaard † 1608.

at man kunde benytte dem mod de udlagte i en Sag, der gjaldt deres Liv eller Død.

3. *Line Vidschis.*

Endnu to Kvinder bragte Borgmesterfruens og Præstesønnens Død paa Baalet, nemlig Line Vidschis og Karen Christens. Line bekendte 5. Maj 1617, at for 4 Aar siden sendte Maren, Knud Jensens Hustru i Varde Bud efter hende ved Midnatstide, og i Knud Jensens Filstue traf hun Birgitte Remsniders, Sidsel Stadsbuds, Doritte Simensdatter og Karen, Niels Købmands Hustru. De sagde til hende: »Vi har noget at gøre, kanst du noget?« Hun svarede, at hun kun kunde saare lidet, hertil sagde de: »Saa vil vi lære dig mere.« Da kom hendes Dreng til hende i en grum Kamels Skikkelse og lovede at ville forse (forsørge) hende, om hun vilde lyde ham. — Forøvrigt tilstod hun, at hun sammen med Ellen Hjordkone og de øvrige i Roden tilberedte »nogen suar Grød« til salig Karen Ottens; Maren Knuds rørte hvidt Mel i, saa gik de alle ved Midnatstide ind til Otte Rasmussens, og Sidsel Stadsbuds gav Karen Grøden, hvormed hun blev forgjort. — Engang havde hun været med at kærne i Bækken Rund, som løber ned til Aaen vest for Fru Maren Juls Gaard, de fik en Bøtte fuld og satte den ned i Peder Spillemands Kaalgaard.

I den følgende Maaned er der tre af de udlagte, der bliver rensed ved Proces (se 5—7), og et Par Maander derefter gentager det sig med en fjerde.

4. *Karen Christens.*

Karen Christens blev brændt samtidig med Line Vidschis. Hun havde bl. a. tilstaaet, at hun ogsaa havde været med til at tage Livet af Præstens Barn, og at hun havde været med i Otte Rasmussens Kælder, og at de da havde Fanden med, og han havde Skikkelse som en raget Hund; han havde et stort Lys, der var

blaat ved den ene Ende; engang skabte de sig alle om i Kattelignelse.

5. *Apelone Poulskone.*

Apelone Thomisdatter eller Poulskone var udlagt baade med Ellen Klemens, Line Vidschis og Karen Christens; da Hr. Peder og Otte Rasmussen tog Udlæggelsen beskrevet, stævnedes en Søn Hans Poulsen, der var Borger i Varde, dem for Landstinget med Udlæggelserne og holdt paa, at Udlæggelserne ikke stemte overens, saa hver ærlig Mand kunde forstaa, at Beskyldningerne var usande; da Apelone tillige havde et godt Sognevidne af Varde Byting 1583 og ligeledes fra Stetenbüll, hvor hun havde opholdt sig med sin Mand 1604, og endelig et Vidne af Bytinget straks efter Ellen Klemens Henrettelse, som indeholdt, at den ganske gemene Almue, som den Dag søgte Ting, alle med en Røst svor og raabte, at Apelone havde skikked og skoed sig ærlig og vel der hos dem i Byen og udenbys, i Ord og Gerninger, i Nabolag og Grandelag, og at de havde intet ondt hørt om hende, førend Ellen Klemens havde beklippet hende for Trolddom.

Ved Landstinget 11. Juni 1617 dømtes Udlæggelsen magtesløs indtil videre.

6. *Birgitte Niels Remsniders Hustru*¹⁶⁾.

En Søn, Jens Christensen, der var Borger i Varde, fik de førnævnte Udlæggelser dømt magtesløse 21. Juni 1617.

7. *Sidsel, Peder Stadsbuds.*

Peder Klemmensen, Bysvend eller Stadsbud, maatte ogsaa rejse Proces for at faa sin Hustru befriet fra Udlæggelserne. Da hun havde et godt Sognevidne fra Aal, hvor hun var født, og et godt Stokkenævn af Bytinget, frikendtes hun.

¹⁶⁾ Remsnider = Sadelmager.

8. *Maren Knudskone.*

Knud Jensen havde først erhvervet 2 uendelige Domme paa sin Hustrus Uskyld og fik hende endelig frikendt 19. Juli 1617.

9. *Kathrine, Hans Pedersens,* frikendt 1634.

Der gik nu mange Aar, inden der atter udbrød en Forfølgelse. Denne er skildret af Overlærer J. Olsen i »Fra Ribe Amt« 1907, S. 71—92.

Ved Afslutningen af dette Arbejde maa det bemærkes, at nogle af de talmæssige Opgivelser i Indledningen allerede er forældede, idet der ved fortsatte Undersøgelser er fundet endnu flere Processer. For Varde By er Antallet tidligere opført for stort, fordi det viser sig, at nogle af dem, der er omtalt som Hekse, slet ikke blev Genstand for Proces.

Ialt har jeg fundet 66 Processer paa Vardeegnen, hvoraf kun de 10 angik Mænd. 33 Mennesker dømtes til Baalet, 29 frikendtes, 4 ved jeg ikke, hvordan det gik. Skast Herred havde 23 Processer med 10 Dødsdomme, Øster Herred henholdsvis 8 og 4, Vester Herred 26 og 15, Varde 9 og 4. Af Sognene staar Aal højst med 11 Processer og 6 dødsdømte.

Folk i dette Sogn ved endnu at udpege den Plet, hvor Kærgaard Birk, hvorunder Sognet hørte, havde sin Baalplads, nemlig ganske tæt ved det Sted, hvor Vrøgumvejen møder Børsmosevejen ved Kærgaard By, og kun kort fra Gaarden, hvor Birketetinget holdtes, den nuværende Plantørgaard. Her ligger 4 smaa Agre Syd for Vrøgumvejen; paa disse, siger Sagnet, er Jens Rusk brændt. Og denne Gang taler Sagnet vist Sandhed. Strandfoged Maks Madsen i Kærgaard har fortalt mig, at hans Bedstefader, Mads Madsen, fortalte, at da han ejede Gaarden, kunde man, naar Agrene pløjedes, kende Stedet paa, at der laa Aske

og Trækul. Det samme har N. Christensen i Vrøgum, der i sin Ungdom tjente paa Gaarden, meddelt mig. Nu skal det dog være vanskeligt, maaske umuligt at finde Stedet, der jo udslettes mere og mere ved hver Pløjning og Harvning.

At man saaledes har kunnet konstatere Stedet er meget sandsynligt. Der maa være blevet ikke saa lidt Aske og Trækul tilbage efter hver Baalfærd. Fra Ribe ved man, at der brugtes 16 à 22 Læs Træ til at brænde et Menneske.

Det kan ikke siges, at hermed er alle Processerne fremdraget. Fremtiden vil muligvis finde en enkelt, mange bliver det ikke. Men der har fundet en Del Sted, som man ikke kan konstatere, idet Kildematerialet ganske mangler for den ældre Tid; enkelte Glimt som Oplysningerne om Jens Pallesen, Bertel Nielsen, Gunder Brixes og Jens Rusk viser, at Processerne da foregik; man kan blot ikke konstatere i hvor stort Omfang.

Hekseprocesserne giver os et underligt og forfærdende Indblik i den menneskelige Natur. De udgør et grusomt og urovækkende Eksempel paa, hvad ellers fornuftige og gode Mennesker kan gøre, naar de bliver bundet i en bestemt Tankegang, hildet i en bestemt Overtro.

Lige til vore Dage levede Troen paa og Brugen af de »hvide« Kunster. Kloge Folk signede og manede, helbredte og værnede mod Ondtgørere. Selv om Processerne hørte op, levede Troen paa de »sorte« Kunster, Trolddom, der gik ud paa at gøre ondt, ogsaa videre, omtrent lige saa længe. Og ikke alene det, men ogsaa Forestillingen om Heksens Forbindelse med Ilden holdt sig.

For ca. 70 Aar siden laa der i Fidde i Henne Sogn en gammel Kvinde paa sit Dødsleje; Folk troede, at

hun kunde hekse. Nu laa hun længe paa Sygelejet og kunde ikke dø. Da tog Folk og satte Ild under hende, og saa døde hun.

Ganske tilsvarende, men foregaaende saa sent som ca. 1890, har Villads Christensen fortalt om fra Midtjylland. Maaske har den Slags Baal nok holdt sig længst netop i Egnen der. Men vi ser altsaa, at ved Midten af forrige Aarhundrede foregik det ogsaa her. I Evald Tang Kristensens »Danske Sagn« finder vi, at det har været en nogenlunde almindelig udbredt Tro, at en Heks ikke kunde dø, inden hun kom over Ilden. Efter hvad afdøde Gymnastikinspektør Kirkebjerg har meddelt mig, fandt det ogsaa Sted paa Sjælland, saaledes i Hellested Sogn sidst i 1840'erne. Vi vil derfor slutte med Villads Christensens Ord: »Saa tæt op mod vor egen Tid rækker endnu Genskinnet af de uhyggelige Heksebaal.«

Kilder: I Rigsarkivet: Villads Christensens efterladte Samlinger. Riberhus Lensregnskaber, Sagefaldslisten med Bilage 1613, 1620, 1622. I Landsarkivet for Nørrejylland Landstingets Dombøger, C Rækken og Justitsprotokoller for de i Processerne nævnte Aar; Kilderne til Processer fra Aar, hvor disse Protokoller mangler, er Tingsvidner i andre Processer, desuden Skast Herreds Tingbog 1640, Kærgaard Birks Tingbog 1615, Vester Herreds Tingbog 1613, 1631 og 1647. I Det kgl. Bib.: Ny kgl. Sml. 4°, 652. — De vigtigste trykte Kilder: Bang: »Heksevæsen«. Lehman: »Overtro og Trolddom«. Grønlund: Hekseforfølgelsen i Ribe. »Fra Ribe Amt« II, 74. Troels Lund: »Dagligt Liv i Norden« VI, 48. Danske Sml. I 346 -7, II 33—4. Tang Kristensen: Danske Sagn VII, Nr. 1453 57. Sml. t. j. Hist. og Top. VII, 79 83, 3. Rk. VI. Palladius: Visitatsbog. Rørdam: Danske Kirkelove. — Jeg kan ikke slutte uden at røbe den Taknemmelighedsgæld, jeg er i til afdøde Raadstuearkivar, Dr. phil. Villads Christensen. Hans »Hekseprocesser i Midtjylland« vakte min Interesse for dette Emne, og hans efterladte Samlinger gav mig en stor Del af Stoffet. Endvidere er jeg Hr. Landsarkivar Svend Aakjær og Hr. Arkivar Hans Ellekilde megen Tak skyldig for forskellige Oplysninger.